

JOANNA WOŹNIAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Lingwistyki Stosowanej

Relacje semantyczne w polskich i niemieckich terminach wielowyrazowych z zakresu prawa

Słowa kluczowe: terminy wielowyrazowe; terminy złożone; kompozycje; relacje semantyczne; terminologia prawna

Keywords: multi-word terms; compound terms; compositions; semantic relations; legal terminology

Termin, termin złożony, termin wielowyrazowy – wyjaśnienie pojęć

Teksty prawne i prawnicze to teksty informacyjne, charakteryzujące się wysokim stopniem precyzji przekazywanych treści. Nie dziwi zatem ich nasycenie terminami, a w szczególności terminami złożonymi, które nazywają instytucje i stany prawne za pomocą minimum dwóch (lub więcej) różnicujących cech (por. Iluk 2012a: 162). Preferowanie terminów złożonych wynika głównie z tendencji języków specjalistycznych do intelektualizacji (por. Sitariski 1981: 184), czyli „nadani[a] językowi takich cech, które uprawniają go szczególnie do funkcji języka nauki – przede wszystkim jest to jednoznaczność i precyzja” (I. Bajerowa 1972: 31).

Termin określany jest w literaturze jako „wyraz (połączenie wyrazowe) o konwencjonalnie określonej, ściśle zdefiniowanej strukturze pojęcio-

wej, w zasadzie jednoznaczny i nie podlegający interpretacji o charakterze emocjonalnym, posiadający natomiast zdolności systemotwórcze. [...] [T]o znak językowy należący do leksykonu określonego technolektu i oznaczający pojęcie w systemie relacji semantycznych właściwych dla tego leksykonu” (Lukszyn / Zmarzer 2006: 21). Współczesne teorie terminologii poza funkcją reprezentacyjną i standaryzacyjną podkreślają funkcję socjalną terminów, tj. potrzebę ich akceptacji przez środowisko specjalistów (por. m.in. Tomaszczyk 2014: 61, A. Bajerowska 2014: 89). Koncepcja socjokognitywna Temmermana (2000) odchodzi od statycznej definicji terminów i postrzega je jako jednostki, które „nabierają znaczenia i ewoluują wraz z rozwojem dyscypliny, do której należą” (Tomaszczyk 2014: 63). „[...] [T]erminy nie reprezentują już rzeczywistości, ale myśli o rzeczywistości i stan wiedzy w wybranej dziedzinie, w której tworzenie nowych terminów świadczy o ewolucji myśli w tej dziedzinie” (Tomaszczyk 2014: 63).

Terminy mogą występować jako formy proste lub złożenia. Człony tworzące termin złożony mogą być zespolone bez fleksyjnych wykładników relacji syntaktycznych (kompozycja) albo z eksplicytnie wyrażonymi relacjami syntagmatycznymi (termin wielowyrazowy) (por. Iluk 2012a: 162). Terminy wielowyrazowe – inaczej, *wielowyrazowe jednostki leksykalne* (Pałuszyńska 1998), *skupienia terminologiczne* (Starzec 1984); w języku niemieckim *Mehrworttermini* lub *phraseologische Termini* – to wielowyrazowe zwroty określające obiekty i stany rzeczy charakterystyczne dla pewnej dziedziny specjalistycznej, często zawierające inny termin, prosty, jako jeden ze swych komponentów, np. *deficyt budżetowy / das öffentliche Defizit*. Starzec (1984: 62) definiuje terminy wielowyrazowe jako: „[p]ołączenie dwu- lub więcejwyrazowe spełniające rolę jednostki nominacyjnej w ramach określonej dziedziny wiedzy” (Starzec 1984: 62). Terminy wielowyrazowe mają ściśle określone, jednoznaczne i unormowane znaczenie w obrębie określonego idiolektu specjalistycznego (por. m.in. Burger 1998: 47; Fluck 1985: 47). Do pozostałych cech terminów wielowyrazowych zalicza się stabilność ich komponentów, reprodukcyjność, leksykalizację, neutralność stylistyczną i konwencjonalne użycie, a także do pewnego stopnia idiomatyczność znaczenia (por. Gajda 1990; Delplanque-Tchamitchian 1995: 40), jak w przypadku terminów *rzecz ruchoma / bewegliche Sache* czy *akcja niema / stimmrechtslose Aktie*.

Szczególną grupą terminów wielowyrazowych, często występującą w tekstach prawnych i prawniczych, są wyrażenia onimiczne (por. Burger et

al. 1982: 38), stanowiące jednostki nominacyjne m.in. dla określenia instytucji, organów czy środków prawnych, np.:

Przewodniczący Parlamentu Europejskiego / der Präsident des Europäischen Parlaments

Prokuratura Europejska / die Europäische Staatsanwaltschaft

Statut Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej / Satzung des Gerichtshofs der Europäischen Union

Tworzenie terminów wielowyrazowych

Kryteria terminu spełniają jedynie te jednostki leksykalne, a zatem także te struktury wielowyrazowe, które wykazują odpowiedni stopień terminologizacji, czyli wskaźnik wyrazistości oznaczonego pojęcia specjalnego (por. Górnicz 2003: 107). Lukszyn (2002: 102) wskazuje na trzy etapy terminologizacji istniejących jednostek leksykalnych: (1) wstępną fiksację pojęcia z danej dziedziny, na skutek której wyraz ogólny staje się *preterminem*, (2) ścisłą konceptualizację znaku językowego, której produktem jest *quasi-termin* oraz (3) optymalną definicję pojęcia, której produktem jest *termin*. Wszystkie trzy produkty etapów terminologizacji służą przekazywaniu pojęć specjalistycznych (por. Górnicz 2003: 107), dlatego też w dalszych rozważaniach będą one zaliczane do grupy terminów wielowyrazowych bez uwzględniania ich różnego stopnia terminologizacji.

Część terminów wielowyrazowych była pierwotnie luźnymi związkami syntagmatycznymi, które pod wpływem skonwencjonalizowanego użycia stały się stałą nominacją (por. Busse 2002: 411). Konwencjonalny charakter terminów wielowyrazowych podkreśla na przykładzie terminów prawnych Iluk (2012b: 98), według którego połączenie członów terminów wielowyrazowych bazuje na konwencji przyjętej m.in. w ustawach, zaś znaczenie terminu określone jest normami prawnymi przyjętymi przez prawodawcę lub kontekstem.

Terminy wielowyrazowe powstają w wyniku derywacji syntagmatycznej (por. Siewert 2010: 84) zwanej syntaktyczną (por. Sitariski 1981: 183). W języku polskim występują znacznie częściej niż w niemieckim. W wielu polskich terminologiach specjalistycznych derywacja syntagmatyczna jest

najczęstszym i najbardziej produktywnym modelem tworzenia nowych terminów i stanowić może nawet 80–90% dla niektórych terminologii (por. Gajda 1990:96). Dla języka niemieckiego bardziej typowe są kompozycje, uważane za najważniejszy i najbardziej produktywny proces słotwórczy (por. Engel et al. 2000: 750). Engel (2000: 750) wskazuje, że jedynie nielicznym kompozycjom w języku niemieckim odpowiadają kompozycje w języku polskim. Kontrastywne analizy terminologiczne potwierdzają tę tezę także w odniesieniu do polskich i niemieckich języków specjalistycznych. Niemieckim kompozycjom często odpowiadają terminy wielowyrazowe w języku polskim (por. Woźniak 2016: 163).

Budowa terminów wielowyrazowych

Ze względu na budowę i sposób zespolenia terminy wielowyrazowe dzielimy na struktury typu:

- N+ Adi / Adi+N ewentualnie Part+N / N+Part¹

W języku niemieckim ze względu na reguły gramatyczne terminy wielowyrazowe występują jedynie jako połączenie przymiotnika w prepozycji i rzeczownika w postpozycji (Adi+N). W języku polskim dopuszcza się struktury z przymiotnikiem w prepozycji, ale jest to zjawisko rzadsze. Jak podaje Engel (2000: 921) przymiotnik w języku polskim w prepozycji wskazuje zwykle na akcydentalny, zaś w postpozycji na trwały charakter cechy. W polskich terminach wielowyrazowych zarówno przymiotnik w pre- jak i postpozycji wskazuje na stałą cechę terminu a sama pozycja przymiotnika jest uwarunkowana zwyczajem językowym:

kradzież rozbójnicza / räuberischer Diebstahl
wolny zawód / die freiberufliche Tätigkeit
przestępczość zorganizowana / die organisierte Kriminalität

¹ N – *nomen* – rzeczownik, Adi – *adiektivum* – przymiotnik, Part – *participium* – imiesłów

- N+N

Struktura terminów wielowyrazowych będących połączeniem dwóch (lub więcej rzeczowników) jest bardziej złożona. W języku polskim wyróżnić można m.in. następujące połączenia:

$N+N_{\text{Gen}}^2$
plody ziemi / Erzeugnisse des Bodens

$N+N_{\text{Gen}} + \text{Adi}$
projekt aktu prawodawczego / der Entwurf eines Gesetzgebungsakts

$N+N_{\text{Gen}} + N_{\text{Dat}}^3$
misje zapobiegania konfliktom / Aufgaben der Konfliktverhütung

$N+N_{\text{Gen}} + N_{\text{Gen}}$
misje utrzymywania pokoju / Aufgaben der Erhaltung des Friedens

$N+N_{\text{Instr}}^4$
handel kobietami i dziećmi / Handel mit Frauen und Kindern.

W języku niemieckim występują głównie połączenia typu: $N+N_{\text{Gen}}$ (niekiedy rozszerzone o przydawki: przymiotną lub rzeczownikową).

- N+PP⁵

akty o zasięgu ogólnym / Rechtsakte mit allgemeiner Geltung
pakt o nieagresji / der Nichtangriffspakt.

² N_{Gen} – rzeczownik w dopełniaczu

³ N_{Dat} – rzeczownik w celowniku

⁴ N_{Instr} – rzeczownik w narzędniku

⁵ PP – fraza przyimkowa

Relacja semantyczna między komponentami terminów wielowyrazowych

Terminy wielowyrazowe z zakresu prawa nazywają w szczególności instytucje, strony postępowania, procedury, kary, akty prawne, czyny zabronione itd. Składają się one, podobnie jak terminy złożone, z *n a d r z ę d n i k a* – wyrazu określanego – i *p o d r z ę d n i k a* – wyrazu określającego. Motywacja poszczególnych komponentów i relacje między nimi są uzależnione od tego, co terminy te nazywają i czym nazywane zjawisko się charakteryzuje. Znaczenie relacji odpowiada zwykle znaczeniu parafrazy danego terminu złożonego w formie zdania względnego (por. Ortner et al. 1991: 119), np.:

dlugoterminowe stopy procentowe = stopy procentowe, które zostały ustalone na długi okres

[Na jak długo? relacja czasu]

die langfristigen Zinssätze = Zinssätze, die für einen längeren Zeitraum festgesetzt wurden

[Für wie lange? temporale Relation].

W literaturze polskiej i niemieckiej istnieje wiele klasyfikacji relacji semantycznych między komponentami terminów wielowyrazowych i złożonych. Wymienić należy tu choćby Henzena (1957), Morcińca (1964, 2012), Eichingera (2000), Fleischera/Barz (2007), Bizukojć (2011) dla terminów niemieckich, a także Tomasik-Beck (1992) czy Pałuszyńską w odniesieniu do terminologii polskiej. I choć klasyfikacje te w dużym stopniu pokrywają się ze sobą, różnią się one stopniem szczegółowości. Tomasik-Beck (1992) wymienia 15 typów relacji, przy czym nie zamyka ona zbioru, zwracając uwagę, że mogą wystąpić także inne. Fleischer i Barz (2007) wyróżniają 17 typów dla złożzeń rzeczownikowych i 4 dla połączeń *Adi+N*.

Niemieckie klasyfikacje relacji semantycznych w terminach odnoszą się do terminów złożonych (kompozycji). Możliwość uniwerbizacji przynajmniej części z polskich terminów wielowyrazowych stanowi jednak przesłankę, by przyjąć, iż podobne relacje semantyczne jak w terminach wielowyrazowych będą występowały także w terminach złożonych. Zasadne jest więc skorzystanie z kryteriów użytych do analizy terminów złożonych, aby zbadać moż-

liwe relacje semantyczne zachodzące między komponentami terminów wielowyrazowych. Nie oznacza to jednakże, że termin złożony (skonsolidowany) jest tożsamy z odpowiadającą mu syntagmą (por. Bizukojć 2011: 17), gdyż kompozycję cechuje wyższy stopień połączenia i zwięzłości (por. Ortner/ Ortner 1984). Ponadto między kompozycją a odpowiadającą mu syntagmą mogą występować istotne różnice semantyczne. I tak niemiecki termin *Bürgerrecht* oznacza prawa obywatela, tj. prawa wynikające z relacji między państwem a obywatelem. Jest to zatem termin z zakresu prawa publicznego. Pokrewny mu termin wielowyrazowy *bürgerliches Recht* to polski odpowiednik prawa cywilnego, które tworzy odrębną do prawa publicznego gałąź prawa.

Poniżej podjęto próbę przedstawienia relacji semantycznych zachodzących między komponentami polskich wielowyrazowych terminów prawnych i prawniczych oraz ich niemieckich odpowiedników. W tym celu za kryteria obrano relacje zestawione przez Bizukojć (2011), które opierają się na dwóch wiodących klasyfikacjach niemieckich Eichingera (2000) oraz Fleischera i Barz (2007). W uzupełnieniu opisu kryteriów posłuży polska klasyfikacja autorstwa Beck-Tomasik (1992). Poddane analizie terminy i ich odpowiedniki niemieckie pochodzą z wybranych aktów prawnych UE, w szczególności z Traktatu Lizbońskiego, oraz Słownika języka prawniczego i ekonomicznego autorstwa Kilian/Kilian (2009/2011). W przykładach w celu ułatwienia opisu nadrzędnik został pogrubiony. Ponadto w zestawieniu dla określenia nadrzędnika stosuje się literę A, zaś podrzędnika B.

(1) Relacja czynnika działającego

Nadrzędnik nazywa stan, instrument, proces lub system prawny, który stanowi efekt działania organu lub osoby prawnej wyrażonej w podrzędniku.

B wydaje A

B świadczy / dokonuje A

B sprawuje A

orzeczenie sądowe
gerichtliche Entscheidung

Sąd wydaje orzeczenie.
Das Gericht trifft die Entscheidung.

ochrona konsularna
der konsularische Schutz

Konsul świadczy pomoc.
Der Konsul leistet den Schutz.

(2) Relacja strony biernej

Osoba lub obiekt wyrażony w nadrzędniku, jest poddawany czynności wyrażonej w podrzędniku.

A zostaje poddany B

<i>uproszczona procedura zmiany</i>	procedura zmiany, która została poddana uproszczeniu
<i>das vereinfachte Änderungsverfahren</i>	Änderungsverfahren, das vereinfacht wurde
<i>tytuł egzekucyjny</i>	tytuł, który jest egzekwowany lub ma być egzekwowany
<i>der vollstreckbare Titel</i>	Titel, der vollstreckt wird oder zu vollstrecken ist

(3) Relacja miejsca i kierunku

Nadrzędnik wskazuje na przedmiot, który znajduje się w danym miejscu lub zmierza do niego, na czynność, która odbywa się w danym miejscu lub też na przepis prawny, który jest uregulowany w danym źródle prawa. Podrzędnik wskazuje na to miejsce lub źródło.

A działa w B

A wydarza się w B

A znajduje się w B

A wynika z B

A jest uregulowany/ określony w B

<i>władze regionalne</i>	władze, które działają w regionie
<i>regionale Gebietskörperschaften</i>	Gebietskörperschaften, die in der Region handeln
<i>wypadek przy pracy</i>	wypadek, który zdarzył się przy wykonywaniu pracy
<i>der Arbeitsunfall</i>	ein Unfall, der bei der Arbeit passiert ist
<i>stosunek umowny</i>	stosunek wynikający z umowy
<i>die vertragliche Beziehung</i>	die Beziehung, die aus dem Vertrag resultiert

przedstawiciel ustawowy
gesetzlicher Vertreter

przedstawiciel określony w ustawie
Vertreter, der im Gesetz bestimmt ist

(4) Relacja czasu

Nadrzędnik nazywa stany rzeczy, akty lub instrumenty prawne. Podrzędnik wskazuje na czas ich trwania/ obowiązywania.

A trwa B

A obowiązuje B

A zostaje założony / uchwalony / orzeczony na okres B

ochrona tymczasowa

ochrona, która została wprowadzona/ zapewniona tymczasowo

vorläufiger Schutz

Schutz, der vorläufig eingeführt wird/ gesichert ist

lokata długoterminowa

lokata pieniędzy, założona na długi okres
Geldanlage, die für eine längere Zeit/ Geld,
das für eine längere Zeit angelegt wird

Dauieranlage

(5) Relacja celu

Podrzędnik wskazuje na cel, zastosowanie lub przeznaczenie desygnatu wyrażonego w nadrzędniku.

A został wprowadzony/ jest prowadzony w celu B

A ma na celu B

A zostały podpisane/ uchwalone / zawarte w celu B

„ustawa naprawcza”⁶

ustawa, która jest uchwalana w celu naprawy istniejącej sytuacji prawnej, ekonomicznej lub społecznej

Reformgesetz

Gesetz, das eine Reform der bereits bestehenden rechtlichen, wirtschaftlichen oder sozialen Situation zum Ziel hat

⁶ Termin nie posiada definicji legalnej. Został zaczerpnięty z aktualnych artykułów prasowych. W większości wypadków pisany w cudzysłowie, co świadczy o jego charakterze neologicznym. Posiada odpowiednik w niemieckim systemie prawa.

<i>przedsiębiorstwo handlowe</i>	przedsiębiorstwo, którego celem jest prowadzenie działalności handlowej
<i>Handelsunternehmen</i>	ein Unternehmen, dessen Ziel die Ausübung eines Handelsgewerbes ist

(6) Relacja przyczynowa

Podręcznik wskazuje na przyczynę wystąpienia zjawiska określonego w nadrzędniku. W terminach prawnych w odróżnieniu od terminów technicznych zarówno w nadrzędniku, jak i podrzędniku zjawiska i czynniki mają zwykle charakter abstrakcyjny.

A jest wywołany przez B
A powstaje w wyniku B
A jest udzielany/ wypłacany w przypadku B
A dokonuje się ze względu na B

<i>kryzys spekulacyjny</i>	kryzys, który jest wywołany nadmierną spekulacją na rynku
<i>Spekulationskrise</i>	Krise, die durch Spekulation hervorgerufen wird

<i>prześladowanie z powodu rasy</i>	prześladowanie osoby, którego dokonuje się ze względu na jej rasę
<i>Verfolgung wegen Rasse</i>	Verfolgung einer Person, die wegen deren Rasse vorgenommen wird

(7) Relacja instrumentalna

Podręcznik wskazuje na narzędzie, przy pomocy którego realizowana jest czynność określona w nadrzędniku.

czynność A świadczona jest / dokonywana jest przy pomocy B

<i>pomoc finansowa</i>	pomoc świadczona przy pomocy środków finansowych
<i>die finanzielle Hilfe</i>	Hilfe, die mit finanziellen Mitteln geleistet wird
<i>napaść zbrojna</i>	napaść, której dokonuje się z pomocą broni i środków wojskowych
<i>der bewaffnete Angriff</i>	Angriff, die jemand mit einer Waffe ausführt

(8) Relacja porównawcza

Zjawisko wyrażone w podrzędniku, jego sposób funkcjonowania lub skala są porównywane do innych obiektów lub zjawisk wyrażonych w nadrzędniku. Terminy motywowane relacją porównawczą mają charakter częściowo idiomatyczny. Dlatego ich występowanie w języku prawnym i prawniczym jest rzadkie.

B przypomina A

A przypomina B

fala imigracyjna

imigracja, która ze względu na skalę przypomina falę

Einwanderungswelle

Einwanderung, die wegen ihrer Intensität einer Welle ähnelt

(9) Relacja adhezyjna

Organ lub osoba wyrażona w nadrzędniku wchodzi w skład gremium nazywanego przez podrzędnik.

A wchodzi w skład B

Sędzia Sądu Najwyższego

Sędzia, który wchodzi w skład Sądu Najwyższego

Richter am Obersten Gerichtshof

Richter, der Mitglied des Obersten Gerichtshofs ist

Przewodniczący Parlamentu

Europejskiego

der Präsident des Europäischen

Parlaments

Przewodniczący, który wchodzi w skład

Parlamentu Europejskiego

Präsident, der Mitglied des Europäischen

Parlaments ist

(10) Relacja cząstkowa

Nadrzędnik wskazuje na obligatoryjną część podrzędnika.

A jest częścią B

<i>petitum pozwu</i>	pierwsza część pozwu
<i>[Klagebegehren]</i>	*Begehren, das in der Klage formuliert wurde [relacja miejsca i kierunku]

(11) Relacja dzierżawcza

Nadrzędnik określa przedmiot lub środki będące własnością osoby lub instytucji nazwanej przez podrzędnik albo też przysługujące im prawo.

A należy do B
A przysługuje B
B dysponuje A

<i>własność państwowa</i> <i>staatliches Eigentum</i>	własność, która należy do państwa Eigentum, das dem Staat gehört
<i>gminne fundusze celowe</i> <i>Gemeindzweckfonds</i>	fundusze celowe, które należą do gminy Zweckfonds, über die die Gemeinde verfügt

(12) Relacja konstytucjonalna

Nadrzędnik składa się z elementów/ osób wyrażonych w podrzędniku.

A składa się z B

<i>Rada Ministrów</i> <i>Ministerrat</i>	Rada, która składa się z ministrów Rat, der aus Ministern besteht
<i>katalog kar i środków karnych</i> <i>Strafenkatalog / Bußgeldkatalog</i>	katalog, który składa się z kar i środków karnych Katalog, in welchem Strafen und Bußgelder genannt sind
<i>procedura dwustopniowa</i> <i>das zweistufige Verfahren</i>	procedura, która składa się z dwóch stopni Verfahren, das aus zwei Stufen besteht

(13) Relacja ornamentalna

Obiekt wyrażony w nadrzędniku występuje wraz z elementem wymienionym w podrzędniku. Elementy ornamentalne występują w precyzyjnym na-

zewnictwie języka prawa niezwykle rzadko. Relację ornamentalną w terminach prawnych można jednakże rozumieć bardziej abstrakcyjnie jako:

obiekt/ dokument A uzupełniony o określoną informację B
czynność konwencjonalna A rozszerzona/ wzbogacona o element B.

<i>rozwód z orzekaniem o winie</i>	rozwód, orzeczony z podaniem osób winnych rozpadu małżeństwa
<i>Scheidung wegen Verschuldens</i>	*Scheidung, die wegen Verschuldens eines Ehepartners erfolgt [relacja przyczynowa]
<i>sygnatura akt</i> <i>Aktenzeichen</i>	sygnatura, którą są oznaczone akty prawne Zeichen, mit welchem Akten versehen sind

(14) Relacja tematyczna / relacja zakresowa (Eichinger 2000)

Podrzędnik nazywa zakres tematyczny, którego dotyczy stan rzeczy, proces lub czynność wyrażona w nadrzędniku lub też ich zakres obowiązywania.

A dotyczy B

B jest tematem A

A obejmuje swą regulacją B

<i>dane osobowe</i> <i>personenbezogene Daten</i>	dane, które odnoszą się do osób Daten, die sich auf Personen beziehen
<i>pakt o nieagresji</i> <i>der Nichtangriffspakt</i>	pakt dotyczący nieagresji Pakt über die Unterlassung von Angriffen
<i>akt o zasięgu ogólnym</i> <i>Rechtsakte mit allgemeiner Geltung</i>	akt, który ma ogólny zasięg Rechtsakte, die allgemeingeltend sind

(15) Relacja procesowa

Stan rzeczy, proces lub organ wyrażony w nadrzędniku dokonuje czynności wyrażonej w podrzędniku lub podlega czynności w nim wyrażonej.

A dokonuje B

ochrona uzupełniająca

ochrona, która uzupełnia [inne środki
ochronne wynikające z uzyskania statu-
su uchodźcy]

der subsidiäre Schutz

*Schutz, der subsidiär ist [relacja cechy
wyróżniającej]

komitet doradczy

komitet, który doradza

der beratende Ausschuss

Ausschuss, der berät

(16) Relacja klasy

Zaliczono tu grupę terminów, których człon określany [nadrzędnik] charakteryzuje się znaczeniem bardzo ogólnym, natomiast właściwa treść jest wyrażona za pomocą członu określającego [podrzędnika] (por. Beck-Tomasik w odniesieniu do relacji zakresowej). Wyraz określający doprecyzowuje wyraz określany i jest jednocześnie nośnikiem znaczenia.

B doprecyzowuje A

projekt aktu prawodawczego

akt prawodawczy

der Entwurf eines Gesetzgebungsakts

Gesetzgebungsakt

misje zapobiegania konfliktom

zapobieganie konfliktom

Aufgaben der Konfliktverhütung

Konfliktverhütung

(17) Relacja gradacyjna

Podrzędnik zwiększa lub zmniejsza obiekt / zjawisko wyrażone w nadrzędniku lub wyraża jego niekompletność / częściowość.

B umniejsza A

B zwiększa A

sila wyższa

höhere Gewalt

cesja częściowa

Teilabtretung

(18) Relacja cechy wyróżniającej

Obiekt, czynność lub stan rzeczy nazwany przez nadrzędnik jest dookreślony poprzez wyróżniającą go cechę wyrażoną w podrzędniku.

B dookreśla A

głosowanie tajne
die geheime Wahl

głosowanie, które odbywa się w sposób tajny
Wahl, die geheim ist

mienie ruchome
bewegliches Vermögen

mienie, które można przemieścić
Vermögen, das sich bewegen lässt

Różnice w relacjach semantycznych

Wyznacznikiem ekwiwalencji terminów prawnych i prawniczych jest przede wszystkim ich zgodność denotacyjna – zbiór desygnatów nazwy – a także normatywna – konwencjonalne użycie w danym tekście prawnym lub sytuacji prawnej (por. Iluk 2012a: 162). Terminy wielowyrzowe zgodne denotacyjnie nie zawsze jednak zbudowane są w oparciu o taki sam sposób zespolenia i taką samą relację semantyczną między komponentami. W zestawieniach relacji semantycznych starałam się dobrać pary terminów o podobnej strukturze i relacji semantycznej. Poniżej zestawione zostaną przykładowe pary terminów o różnej strukturze i innej motywacji semantycznej.

Tabela 1. Pary polskich i niemieckich terminów ekwiwalentnych o różnej strukturze i różnej motywacji semantycznej

Pary terminów PL/DE	Rodzaj relacji	Opis relacji
środek zapobiegawczy	relacja celu	środek zastosowany w celu zapobiegnięcia określonej czynności
Vorsichtsmaßnahmen	relacja przyczyny	Maßnahmen, die aus Vorsicht ergriffen werden
zaświadczenie o niekaralności	relacja tematyczna	zaświadczenie dotyczące niefigurowania w Krajowym Rejestrze Karnym / zaświadczenie mówiące o tym, że osoba nie była karana
polizeiliches Führungszeugnis	relacja czynnika działającego	Die Polizei stellt das Zeugnis aus.

Tabela 1. Pary polskich i niemieckich... cd.

Pary terminów PL/DE	Rodzaj relacji	Opis relacji
postępowanie dowodowe	relacja celu	postępowanie, które ma na celu zebranie dowodów
Beweisaufnahme	relacja strony biernej	Beweise, die aufgenommen werden
rozwód z orzekaniem o winie	relacja ornamentalna	rozwód, orzeczony z podaniem osób winnych rozpadu małżeństwa
Scheidung wegen Verschuldens	relacja przyczynowa	Scheidung, die wegen Verschuldens eines Ehepartners erfolgt
poświadczenie o niekaralności	relacja tematyczna	poświadczenie dotyczące faktu nie bycia karanym przez osobę wnioskującą
polizeiliches Führungszeugnis	relacja czynnik działającego	Führungszeugnis, das von der Polizei erteilt wird

Źródło: opracowanie własne

Z zaprezentowanych w artykule zestawień wynika, że ekwiwalentami polskich terminów wielowyrazowych mogą być zarówno analogiczne struktury wielowyrazowe, jak i struktury o innych formach elementów składowych czy innym sposobie zespolenia (np. kompozycje, frazy przyimkowe zamiast nominalnych etc.). Ekwiwalencja denotacyjna nie zawsze oznacza ekwiwalentną relację między komponentami. Przywołane przykłady wskazują, że różnice w relacjach semantycznych występują zarówno między ekwiwalentnymi terminami o strukturze innej jak i o podobnej. Ekwiwalenty w formie kompozycji mogą bazować na takich samych relacjach semantycznych *kryzys spekulacyjny/ Spekulationskrise*, jak i na odmiennych *środek zapobiegawczy/ Vorsichtsmaßnahmen*.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł stanowi przegląd relacji semantycznych zachodzących między komponentami polskich terminów wielowyrazowych z zakresu prawa i ich niemieckich ekwiwalentów. Zbadanie tych relacji miało na celu wskazanie tendencji do wyróżniania określonych cech nazywanych przedmiotów, zjawisk, instrumentów prawnych i ukazanie różnic kontrastowych.

Z zestawienia wynika, że polskie i niemieckie terminy wielowyrazowe mogą różnić się od siebie zarówno strukturalnie, jak i ze względu na istniejącą relację semantyczną między tworzącymi je komponentami, co może być przyczyną powstawania błędów interferencyjnych w procesie tłumaczenia czy w komunikacji specjalistycznej. Wyniki badań mogą mieć charakter aplikacyjny w kształceniu tłumaczy i nauczycieli języka niemieckiego. Badanie niniejsze należy pogłębić z jednej strony o analizę ilościową w celu wyodrębnienia najbardziej produktywnej relacji semantycznej wśród terminów z zakresu prawa, z drugiej zaś w celu ustalenia tendencji w relacjach semantycznych polskich i niemieckich terminów z zakresu prawa.

Bibliografia

- BAJEROWA I., 1972, Niektóre treści i metody socjolingwistyczne w historii języka, *Biuletyn PTJ XXX*, s. 27–39.
- BAJEROWSKA A., 2014, *Transferencja wiedzy specjalistycznej*, Warszawa: IKL@.
- BIZUKOJĆ K., 2011, *Neue Nominalkomposita in deutschen Newsletter-Texten*, Frankfurt a.M.: Peter Lang.
- BURGER H., 1998, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- BURGER H., BUHOFER A., SIALM A., 1982, *Handbuch der Phraseologie*, Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- BUSSE D., 2002, Wortkombinationen (Phraseologismen II), w: A. Cruse, F. Hundsnurscher, M. Job, R. Lutzeier (red.), *Lexikologie. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen*, Berlin: Walter de Gruyter, s. 408–415.
- DELPLANQUE-TCHAMITCHIAN C., 1995, Wirtschaftspraseologie: Strukturen des Sachverhalts im Text, In: Baur R.S., Chlosta Ch. (Hrsg.), *Von der Einwortmetapher zur Satzmetapher*, Bochum, S. 39–54.
- EICHINGER L., 2000, *Deutsche Wortbildung: eine Einführung*, Tübingen: Gunter Narr.
- ENGEL U. ET AL., 2000, *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*, Warszawa: Groos.
- FLEISCHER W., BARZ I., 2007, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen: Walter de Gruyter.
- FLUCK H.-R., 1985, *Fachsprachen. Einführung und Bibliographie*, Tübingen: Franke.
- GAJDA S., 1976, *Rozwój polskiej terminologii górniczej*, Opole: WSP.
- GAJDA S., 1990, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole: WSP.

- GÓRNICZ M., 2003, Terminologizacja tekstów specjalistycznych, w: B. Z. Kielar, S. Grucza (red.), *Języki specjalistyczne. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*, Warszawa: KJS UW s. 106–117.
- HENZEN W., 1957, *Deutsche Wortbildung. Zweite, verbesserte Auflage*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- ILUK J., 2012a, Terminologia prawna i prawnicza z perspektywy translacyjnej, *Studia Germanica Gedanensia* 27, s. 161–175.
- ILUK J., 2012b, Deutsche und polnische Rechtsterminologie aus translatorischer Sicht, w: P. Chmiel (red.), *Verba docent, exempla trahunt! Zum 80. Geburtstag von Norbert Morciniec*, Wrocław: WSF, s. 97–101.
- KILIAN A., KILIAN A., 2009, *Słownik języka prawniczego i ekonomicznego. Tom niemiecko-polski*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- KILIAN A., KILIAN A., 2011, *Słownik języka prawniczego i ekonomicznego. Tom polsko-niemiecki*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- LUKSZYN J., 2002, *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, Warszawa: KJS UW.
- LUKSZYN J., ZMARZER W., 2006, *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa: KJS UW.
- MORCINIEC N., 1964, *Die nominalen Wortzusammensetzungen in den westgermanischen Sprachen*, Prace WTN, Seria A, Nr. 99, Wrocław.
- MORCINIEC N., 2012, *Vita in Linguis. Schriften zur Germanistik und Niederlandistik*, Wrocław, Dresden: Oficyna Wydawnicza ATUT, Neisse Verlag.
- ORTNER H., ORTNER L. 1984, *Zur Theorie und Praxis der Kompositaforschung. Mit einer ausführlichen Bibliographie*, Tübingen: Gunter Narr.
- ORTNER L. ET AL., 1991, *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Vierter Hauptteil: Substantivkomposita*, Berlin: Walter De Gruyter.
- PALUSZYŃSKA E., 1998, Wielowyzrazowe jednostki leksykalne jako terminy zoologiczne, *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 10, s. 395–408.
- SIEWERT K., 2010, O tworzeniu terminów prawnych na przykładzie terminologii polskiego i niemieckiego prawa handlowego, *Legilingwistyka Porównawcza* 3, s. 81–91.
- SITARSKI, A. 1981, O kompresji strukturalnej w zakresie polskiej i rosyjskiej terminologii językoznawczej, *Studia Rossica Posnaniensia* 16, s. 183–191.
- STARZEC A., 1984, *Rozwój polskiej terminologii motoryzacyjnej (od początku do 1945 roku)*, Opole: WSP.
- TEMMERMAN R., 2000, *Towards New Ways of Terminology Description. The Socio-cognitive Approach*, Amsterdam: John Benjamins Publishing.

- TOMASIK-BECK J., 1992, Struktura semantyczna terminów wielowyrazowych, *Poradnik. Językowy* 45, s. 47–59.
- TOMASZCZYK J., 2014, Holistyczny model terminologii, *Praktyka i teoria informacji naukowej i technicznej* 22/1, s. 57–65.
- WOŹNIAK J., 2016, *Fachphraseologie am Beispiel der deutschen und der polnischen Fassung des Vertrags von Lissabon*, Gdańsk: Peter Lang.

Semantic relationships in the Polish and German legal multi-word terms (summary)

The tendency to use multi-word terms is different in the Polish and German languages for specific purposes. The studies of both languages indicate high productivity of syntagmatic derivation in Polish terminology, whereas in German terminology the preferred word formation process is composition. For both the multi-word terms and compound terms not only the structural relations between the components are significant, but also the semantic relationships between the head and the modifier of the term. In Polish and German literature a number of attempts have been made to classify the semantic relationships of multi-word and compound terms. The purpose of this article is to present the selected semantic relationships between Polish legal terms and to show similarities and differences between Polish terms and their equivalents in German.

